

Alev Özkazanç

Feminizm ve **Queer** Kuram

dipnot yayınları

Sevgili Jerrold L. Kachur için...

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....7

FEMİNİST VE QUEER KURAMA DAİR

Butler'ın Feminizmi: Siyasi Bir Okuma İçin Kılavuz ..23

İki Farklı Post-Yapısalcı Feminist Olarak

Kristeva ile Butler: Bir Karşılaştırma Denemesi 55

Judith Butler ve *Queer* Üzerine.....79

Queer'in Siyasi Potansiyelleri Üzerine Düşünceler. 91

Bilim ve Toplumsal Cinsiyet: Post-Yapısalcı

Bir Değerlendirme.....111

FEMİNİST VE QUEER POLİTİKA: GÜNCEL TARTIŞMALAR

Gezi'den Sonra Gelen: "Kızılı-Erkekli"

Şeyler Üzerine Düşünceler.....129

Bir İmkânsız İdeal: Aile.....149

Cinsel Tacize Dair Eleştirel Bir Perspektif.....171

Çalışma Yaşamında Annelik Sorunu:

Amerikan Çıkmazı.....193

Herkes İçin Feminizm-Herkesle Feminizm.....199

ÖNSÖZ

Cinsellik, Şiddet ve Hukuk: Feminist Yazılar adlı "ilk feminist kitabımın" 2013 yılında yayımlanmasının ardından ikinci feminist kitapla okurların karşısına çıkmaktan dolayı çok mutluyum. Bu kitapta, 2010 ile 2014 yılları arasında çeşitli yerlerde yayımlanmış olan makale ve söyleşileri bir araya getirdim. Kitabın içeriği büyük ölçüde ilk kitaptaki temaların ve tartışmaların devamı niteliğinde, ancak önemli bir farkla. İlk kitabın önsözünde şöyle yazmışım:

Bu kitapta kendi feminizm kavrayışımı doğrudan ele alarak, hangi teorik-politik kaynaklardan nasıl beslendiğimi, hangi feminist tarzlara neden karşı çıktığımı açıklayan bir yazı yok. Daha çok, benimki gibi bir politik perspektiften bakılınca şiddet ve taciz gibi sorunların nasıl görüldüğüne dair metinlerle karşılaşacaksınız burada. Ve elbette her yazı ya da söyleşide bu politik perspektifin ana hatlarını fark edeceksiniz.

İşte bu ikinci kitapta doğrudan teorik yazılarla benimki gibi bir feminist perspektifi daha ayrıntılı olarak açıklamaya girişiyorum. İlk kitaptaki yazıların çoğunda Judith Butler etkisini görmek mümkündü. Bu kitapta ise özellikle Butler'm düşüncesini doğrudan konu edinen yazılarla karşılaşacaksınız. Kitap özellikle Butler 'in düşüncesi ve *queer* kurama dair yazılardan oluşan birinci bölüm ile feminist ve *queer* politikaya dair güncel tartışmaların yer aldığı ikinci bölüm olmak üzere iki ana bölümden

oluşuyor. Kitapta yer alan yazılar, söyleşiler ve konuşmaların neredeyse tümü —daha erken tarihli olan ikisi hariç—, 2013-2014 yıllarında yazmış olduğum metinler olarak ilk kitabımın ardından daha da olgunlaşan teorik perspektifimi ve politik tutumlanımı yansıyorlar. Bu konumu kitabın adına da yansıdığı biçimde "feminist ve *queer*" olarak adlandırabilirim. Bazılar haklı olarak bu adlandırmayı yadırgayabilir, neden "*queer*" ya da "*queer* feminist" değil, diye sorabilirler. Bu nüansların şimdilik benim için özel bir önemi olmadığı için değişen bağlamlarda biri ya da ötekini kullanmayı tercih edebilirim. Benim için daha önemli olan, 1980'li yıllar Türkiye'sinde sosyalist-feminist kimlik edinmiş birisi olarak 2000'lerde Butler üzerinden *queer* ile karşılaşmanın sonucunda ortaya çıkan kişisel yorumumu sizlere en iyi şekilde aktarabilmek.

Bu karşılaşmanın benim için tam olarak ne anlama geldiğini bu kitapta yer alan Çiğdem Akgül ile *Vira Verita* için yaptığımız "Judith Butler ve *Queer* Üzerine" başlıklı söyleşide okuyabilirsiniz. Bu söyleşide sosyalist-feminist olmanın benim için ne anlama geldiğini açıklıyor, "onun eserinde çağımıza özgü ve benim kavradığım haliyle sosyalist bir ruh" gördüğümü söylüyorum. Elbette burada mesele ne sosyalizm kavramına referansla Butler'm düşüncesini ne de Butler ya da *quee/e* referansla sosyalizm fikrini kurtarmak değil. Ben sadece kendi kişisel konumum sayesinde bunlar arasındaki akrabalığı görebildiğimi düşünüyorum ve bunu başkalarına da göstermeyi umut ediyorum. Sosyalist-feminizm fikri ile Butler ve *queer* arasındaki bağlantı benim için Foucaultcu bir iktidar analizinin yanı sıra, asıl olarak Laclau ve Mouffe'un radikal demokrasi ve hegemonya kuramı üzerinden kuruluyor. Hem Butler'm eserine hem de daha genel olarak *queer* kurama dair geliştirdiğim Laclaucu radikal demokrasi ve hegemonya yorumunun önemini iki yazıda etraflıca tartışıyor-

rum. Kitabın temel yazısı niteliğinde olan "Butler'm Feminizmi: Siyasi Bir Okuma için Kılavuz" başlıklı yazımda Butler'ırı feminizmi ve siyaset kuramına dair görüşlerimi onun eserinin tümünü ele alarak açıklarken, özellikle Laclau'nun hegemonya kavrayışı ile Butler'ırı performatif siyaset kavrayışı arasındaki bağlantılara dikkat çekiyorum. Bu yazıda ayrıca Foucault'nun iktidar analizi ve Lacancı psikanalize dair eleştirileri bağlamında Butler'm post-yapısalcı çizgisini netleştirmeye çalıştım. Ayrıntılı bir Butler okuması ve değerlendirmesi için sadece bir kılavuz niteliği taşıyan bu yazıda, hegemonya ve radikal demokrasi kuramına benzer şekilde, Butler'm eserinde de temel olan vurgunun "iktidar ilişkilerine bulanmış olmak" ile "yeni toplumsal imkânların" ve "yenilikçi-yaratacı tekrarların" mümkün olması arasındaki özgül bağlantı olduğunu ileri sürüyorum. Buna bağlı olarak Butler'm "umut ve kaygı" terimleriyle tanımladığı, radikal demokratik siyasetin iki temel koşulu olarak, bir yandan kapsama ve eklemlemeye öte yandan politik birimin daima geleceğe açık tutulmasının önemine dikkat çekiyorum. Kapsama ve eklemleme "yaşanabilir bir hayati sağlayan normları mevcut durumda haklan tanınmamış olan topluluklara genişletmek" anlamına gelir. Butler'm asıl politik dürtüsü kendi ifadesiyle "mahrum edilmiş olan, haklan tanınmamış bir kişi ya da kolektifin, bunu yapmasını mümkün kılan bir uzlaşım mevcut olmadığı bir durumda, yaşanabilir bir hayat için hak ve yetki iddia ettiği anlara" alan açmaktır. Geleceğe açıklık koşulu ise, her tür kapsama, içerme ve evrensellik iddiasına rağmen "dışansının" korumasının önemine işaret eder. Modernliğin temel terimleri sürekli olarak politik birimin evrensellik iddiasının sınırlarını açığa vurmali ve temel parametrelerini radikal şekilde gözden geçirmeye zorlamalıdır.

Butler ve *queer* kurama hegemonya açısından nasıl baktığını izlemek isteyenler "Queer'in Siyasi Potansiyelleri Üzerine Düşünceler" başlıklı yazımda bu konuda daha fazla tartışma bulabilirler. Bu yazıda da günümüzde queer kavramı etrafında dönen canlı tartışmanın siyasi anlamını ve potansiyellerini anlamak açısından önce *queer'in* tarihsel ve kuramsal oluşum dinamiklerine bakıyor, sonra da queer adına musallat olan üretken belirsizliği *queefm* bir boşgösteren olma halinin göstergesi olarak yorumluyorum. Bana göre, günümüzde "*queer*" adlandırmasının popülerliği açıklayan şey, "*queer*" adı altında, evrensel ile tikel arasındaki tipik hegemonik oyunun sahnelendiği yeni bir politik öznelliğin ortaya çıkıyor olmasıdır. *Quee/e* dair güncel tartışmanın karmaşıklığını, çeşitliliğini, bu ad altında toparlanan ilgi, kaygı, talep ve arzulann çoğulluğunu es geçmeden, tersine tam da bu çoğulluk üzerine düşünerek kendi kişisel yorumumu okurla paylaşıyorum: *Quee/i* ne yeni ve tutarlı bir kuramın ne de tutarlı bir kimliğin adı olarak değil, öznellik ile kimlik sorununun özgül biçimlerde dert edildiği yeni bir politik öznellik arayışı olarak görüyorum.

Butler'm eserine dair yapılacak tek ve en önemli politik değerlendirme elbette söz konusu hegemonya ve radikal demokrasi bağlanüsına ilişkin değil. Bunu iddia etmek onun eserinin özgüllüğünü, iktidar analizine ve direnişe dair özgül katkılarını, farklı yorumlara açık olan yönlerini ve zenginliğini görmezden gelmek olurdu. Ne yazık ki asıl olarak bir Butler kitabı olarak düşünülmüş olmayan bu kitapta söz konusu zengin kuramı tüm boyutlarıyla tartışan doyurucu bir makale bulamayacaksınız. Bunun yerine "Kristeva ile Butler: Bir Karşılaştırma Denemesi" adlı yazıda ve Çiğdem Akgül ile yaptığımız "Judith Butler ve Queer Üzerine" başlıklı söyleşide onun eserinin bazı yönlerinin biraz daha açıldığını görebilirsiniz. Kristeva ile But-

ler yazısında, feminizm ile LGBT ve *queer* arasındaki günümüzdeki gerilimi anlamak açısından bu iki post-yapısalcı düşünürün teorik tutumlarının karşılaştırmasını yapmaya çalıştım. Göstermeye çalıştığım üzere Butler'm kuramı, Lacancı *phallus*-merkezli psikanalizin sınırlarını sorgulayan Kristeva'nın konunun daha da radikalleşmesi olarak görülebilir, ancak Butler Yasa'nın sınırlarına işaret etmek ve ötesine geçmek için "dişil olana" ve "anneler şeye" referans vermenin çıkmazlarına işaret ederek Kristeva'dan farklılaşıyor. Bu yazıda Kristeva'ya karşı Butler'm tezlerine daha yakınlık duyan birisi olarak yine de Butler'm tutumunun bazı temel meselelerin göz ardı edilmesine neden olabileceğine dair kuşkuları paylaşıyor ve "acaba Butler cinsel farkı kuran Yasa'nın gücünü ve Kristeva'nın dikkat çektiği kişisel ve toplumsal psikoz eğilimlerini hafife mi alıyor?" diye soruyorum. Neyse ki Butler'm cinsel farkın geleceğine dair kendi görüşlerini kof bir yenilik radikalizmi olarak sunmaktan sa, queer ile (cinsel farka dayalı) feminist yaklaşımlar arasındaki üretken farkın önemini teslim etmesi bir Butler taraftan olarak içimi rahatlatıyor.

Çiğdem Akgül ile yaptığımız söyleşide ise Butler'm eserine dair başkaca konular da gündeme alınıyor. Bu söyleşide, hem bir Butler okuru (*Butler Okumaları* dersimin en iyi öğrencilerinden birisi) olarak Çiğdem Akgül'ün onun eserine dair ayrıntılı yorum ve sorularından hem de benim yaratılanmdan, özellikle performatif siyasetin ne anlama geldiğine dair görüşlerimizi okuyabilirsiniz. Söyleşide, yaşama verilen değer ve eşitlik, Butler'a yönelik kimi politik eleştiriler, LGBT bireylere yönelik nefret söylemleri karşısında Butler'm hukuki-yargısal yaklaşımları eleştiren tavn ve Türkiye'de anlam bozucu performatif siyaset örnekleri gibi farklı konular ele alıyoruz.

Yukanda sözünü ettiğim dört yazı, kitabın feminizm ve queer kuram adlı birinci bölümünün esas yazılarını oluşturuyor ve gördüğünüz üzere bunlar Butler ve queer kuramla doğrudan ilgili yazılar. Bölümün "Bilim ve Toplumsal Cinsiyet: Post-Yapısala bir Değerlendirme" adlı son yazısı ise bunlardan ayrıksı bir nitelik taşıdığı için sırf başlığıyla bile dikkat çekebilir. Gerçekten 2010 tarihli (2013-2014 yıllarında yazmış olduğum diğer yazılardan çok önce yazılmış olan) bu yazı, ilk bakışta kitabın bütünlüğüne uymuyor gibi görünse de aslında öyle değil. Çünkü bilim ve toplumsal cinsiyet ilişkisine dair benden bir sunuş istenmesi üzerine yaptığım bu sunuş-yazıda, post-yapısalcı bir çerçevede hem toplumsal cinsiyet kavramına dair hem de bilimin cinsiyetine dair bir görüş geliştiriyorum. Bu bağlamda kendi görüşümü geliştirirken faydalandığım temel kaynaklar olarak öne çıkan Joan Scott ve Jana Sawicki, Donna Haraway gibi isimler günümüzde Butler'ın yanı sıra post-yapısalcı feminizmin önemli isimleri. Dolayısıyla beni Butler'ın eserinde etkileyen fikirlerin çoğunu ve yaklaşım tarzını onların görüşlerinde de buluyorum. Nitekim Scott, "faydalı bir tarihsel analiz kategorisi" olarak "toplumsal cinsiyet" kavramının post-yapısalcı bir yorumunu literatüre hâkim kılan etkili bir tarihçi olarak tanınıyor. Ben hem onun "toplumsal cinsiyet" kavramını izleyerek hem de bilimin erilliğine dair feminist tezleri tartışarak şunu savunuyorum:

[A]dına yakışır radikal bir eleştiri, bilimin erilliğin sorusunu, özsel bir nitelik olarak değil, tarihsel ve toplumsal olarak kurulan bir şey olarak görür ve tam da kurulmuş bir şey olduğu için farklı şekillerde kurulmaya açık olduğu göstermeye çalışır.

Bunu söylemek, Butlercı terimlerle ifade edersek, bilimin eril iktidar ilişkilerine bulanmış olmakla birlikte yaratıcı ve yenilikçi

tekrarlara açık bir toplumsal pratik olduğunu söylemek demektir. Nitekim yazıda bu fikrimi feminizm ve bilim tartışmasının en değerli isimlerinden biyolog Evelyn Fox Keller'e referansla şöyle aktanyorum:

[B]ilimsel geleneğin pratikte herhangi bir tanımın telkin ettiğinden çok daha çoğulcu olduğunu ve (bilimin) egemen ideolojisinden kesinlikle daha çoğulcu olduğunu kavramak esastır.

Bu yazıdaki yaklaşım, ayrıca eril bilim ile dişil bilim karşıtlığı gibi ikili bir mantığın eleştirisi ve bilim yapan grupların eril tahakküm ilişkilerine tekrar ermeme sorumluluğu ve dönüştürücü gücü gibi görüşleri de içeriyor.

Kitabımın feminist ve *queer* politikaya dair güncel tartışmalar başlıklı ikinci bölümünde yine bir tanesi hariç 2013-2014 yıllarında yazılmış yazı, kısa yazı, söyleşi ve konuşmaların bir araya getirdim. Bunların tümünde de önceki bölümde ortaya konulan ve savunulan teorik-politik perspektifin çeşitli olay ve sorunları yorumlarken nasıl kullanıldığını, özellikle de Türkiye'deki son gelişmelere dair yorumlanmasını okuyabilirsiniz. Bu bölümdeki metinlerle ilgili kısa bilgiler vererek ilk bölümdeki teorik perspektifle bağlantılarına işaret etmek isterim.